

DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-10>

УДК 911.375:[159.955.2:165.2](477.54-25)

М. А. КУРУШИНА, канд. філол. наук,
доцент кафедри українознавства філософського факультету
e-mail: maryna.kurushyna@karazin.ua; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4265-5078>
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Харків),
майдан Свободи, 6, м. Харків, 61022, Україна

І. А. СНІТКО, канд. архітектури,
доцент українознавства філософського факультету
e-mail: iasnitko@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8473-3353>
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Харків),
майдан Свободи, 6, м. Харків, 61022, Україна

ФЕНОМЕН ОБРАЗУ-СИМВОЛУ ХАРКІВ-ЗАЛІЗОБЕТОН

Мета. Визначити особливості сприйняття міського простору органами чуття, проаналізувати основні механізми творення символічних образів міста, схарактеризувати феномен символу Харків-залізобетон з огляду на архітектурну історію міста.

Методи. У роботі використано системний метод для аналізу міста як цілісного організму, семіотичний підхід дав можливість витлумачити міські об'єкти як одиниці знакової системи, що комунікують між собою і здатні обростати конотаціями, перетворюватися на символи. Структурно-функційний метод застосовано для пояснення феномену трансформації об'єктів міського простору в символи. У висновках використано метод синтезу.

Результати. Тривалий час у вивченні об'єктів міського простору увага вчених була сфокусована переважно на візуальному сприйнятті. Проте розуміння міста як цілісного організму, можливість прочитання міста як системи взаємопов'язаних не випадкових знаків привели до висновку, що міський простір має низку різноманітних характеристик і сприймається комплексно, за допомогою всіх органів чуття, залишаючи відбиток в індивідуальній і колективній пам'яті. Звичні об'єкти мають, окрім утилітарного значення, символічне. Нашарування кількох площин (інформації та сприйняття) – об'єктивного знання про місто, культурного, історичного, політичного контекстів, індивідуальних відчуттів об'єктів і простору, індивідуального й колективного пам'ятання, досвіду, проживання – формує умови для створення й закріплення символу.

Висновки. Виникнення образу-символу Харків-залізобетон і особливо його закріплення й популярність не випадкові. Відома символічна споруда Держпром, що є архітектурною доміантою майдану Свободи, розташована в центрі (серці) міста, зроблена з монолітного залізобетону, має сірий колір («беземоційної стійкості», міці). Цей символ виявився суголосним для багатьох містян, оскільки витворився внаслідок акумуляції багатьох рівнів сприйняття міста (міста-мільйонника, міста-фронтиру, символу міці та стійкості фізичної і психологічної, відомості й значущості архітектурної доміанти центрального майдану міста, що має назву майдан Свободи). Архітектурна історія міста свідчить, що Харків має багато залізобетонних будівель, і це формує логічний історичний контекст образу-символу, утвореному на основі переосмислення й метафоризації фактично однієї широко відомої залізобетонної конструкції міста – Держпрому.

Ключові слова: *Харків-залізобетон, символ, міський простір, архітектура харківського конструктивізму.*

Як цитувати: Курушина М. А., Снітко І. А. Феномен образу-символу Харків-залізобетон. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. 2024. Вип. 38. С. 104-113, DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-10>

In cites: Kurushyna M., Snitko I. Phenomenon of the Image-Symbol Kharkiv-Zalizobeton. V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin. *Series History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences*, 2024. Issue 38, (104-113), DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-10> (in Ukrainian)

Найважливішим у сучасній системі цінностей здорового суспільства є, безперечно, людське життя. Проте фізичне виживання як таке ще не означає (а точніше зовсім не означає) повноцінного існування. Осмислене проживання здійснюється в часі і просторі. І саме під час війни усвідомлення власної прив'язаності до місця, вкорінення в часопростір, осмислення його ролі й символічності відбувається чи не найбільше. У такий час саме місто може символізуватися в національному, історичному, культурному й навіть індивідуальному наративі, висуваючи на перший план те найістотніше, що є на цей момент.

Сприйняття міста. Що (і як) місто повідомляє.

Кожен об'єкт звичного простору творить фізичну тканину локусу, яку ми можемо сприймати органами чуття (буквально побачити, торкнутися, почути, відчути запах). Останнє десятиліття все більш актуальними стають дослідження залежності соціально-просторових процесів від сприйняття навколишнього світу за допомогою органів чуття.

Сприйняття візуального ряду простору, у якому ми живемо, відбувається щоденно. Ми запам'ятовуємо обриси об'єктів, зрештою, орієнтуємося в місті, часто (хоч і не завжди) спираючись переважно на власний зоровий досвід пізнання навколишнього світу. Описуючи той чи той об'єкт, ми звертаємо увагу на його розміри, колір, матеріал, конструкцію, розміщення відносно інших об'єктів тощо – тобто на те, що можна передусім побачити й відчути на дотик. Так ми збираємо візуальні образи, що зберігаються в нашій пам'яті як значущі, такі, що здатні розказати про місто, зберегти й відтворити пам'ять про нього, його дух. За таким принципом переважно організовані набори листівок, фотоальбоми (офіційні, авторські мистецькі та приватні), відеоматеріали про історію, культуру, про видатних осіб, повсякдення міста та ін., екскурсійні маршрути тощо.

С. Сміт у роботі 1994 року, присвяченій звуковому ландшафту («Soundscape»), відзначала, що ідея розглядати міський ландшафт як текст стала важливим поворотом у дослідженнях простору. Адже застосування такої оптики дало можливість розглядати культурний ландшафт не як відбиток минулого, а як витвір мистецтва, як текст, який оповідає нам про своїх творців, про їхній світ і про нас самих. Зауважуючи переваги цього підходу, дослідниця, проте, наголосила на переважно візуальному сприйнятті ландшафту, тобто фактично вказала на ігнорування, на її думку, звукового виміру [25].

Отже, ідея вивчення того, як звучить архітектура і міський простір, виникла доволі давно. Зокрема є низка досліджень, автори яких підкреслюють важливість акустичних характеристик у сприйнятті об'єктів архітектури, у сприйнятті простору.

Б. Блессер та Л.-Р. Солтер пропонують власне тлумачення «звукової архітектури» (*aural architecture*), виносячи в першу частину назви своєї книжки резонне запитання: «Простори говорять. Ви слухаєте?» (оригінальна назва: *Spaces Speak, Are You Listening? Experiencing Aural Architecture*). Автори, так само як і С. Сміт, закидають архітекторам переважання візуального сприйняття простору. На їхню думку, зодчі майже винятково беруть до уваги зорові характеристики конструкцій, коли намагаються передати соціальний, емоційний, історичний та ін. зміст і контексти. Значно рідше вони враховують аспекти звукові. Однак те, як звучатиме конструкція, простір, важить не менше. Блессер і Солтер також розмірковують над тим, що, наприклад, міський транспорт у пустелі втратить своє неповторне звучання, яке зумовлено не лише самими звуками транспорту, а й щільною міською забудовою, тобто на навіть на рівні фізіологічного сприйняття йдеться не про звук як такий (умовно «чистий»), а про контекст. Не

можна не погодитися з авторами й щодо того, що акустика великих і малих будівель буде відмінною (на нашу думку, таке саме твердження може бути доречним і щодо звучання майдану великого міста та, наприклад, невеличкого дворика мікрорайону). Отже, наше сприйняття простору, а також його символічне навантаження може бути зумовлено не лише фактичним виглядом об'єктів, а ще й (або радше) комплексом відчуттів [15].

«Звук пронизує пам'ять міста», – стверджує Ф. Тонкісс. Його текст, що має назву «Звукові листівки: звук, пам'ять і місто» (оригінальна назва: *Aural Postcards: Sound, Memory and the City*) – частина колективної монографії, присвяченої *sound studies*. Спираючись на дослідження Л. Мамфорда, Р. Барта, Т. Адорно та ін., беручи до уваги роздуми В. Беньяміна, С. Зонтаг, автор висновує, що минуле приходить до нас у своїх непроханих, найбільш чуттєвих формах, не у штучно дібраних красивих кадрах подорожі, а у випадкових звуках, які запам'яталися. І в цьому миттєвому, ледве схоплюваному найбільш виразно виявляє себе специфічна структура пам'яті [26].

Розуміння важливості всіх рівнів сприйняття міста, бажання зафіксувати неповторність їхнього звучання привело до створення низки проєктів (назвемо окремі з них і зауважимо, що записаний матеріал, безумовно, є цінним для аналізу і сам собою, і з погляду того, які критерії стали визначальними для авторів та учасників проєктів записати саме той чи той звук у місті, вибрати певну локацію як значущу, цікаву, показову тощо).

2015 року Стюарт Фовкс, звукооператор з Великобританії, спираючись на власний 15-річний досвід роботи зі звуком, створив «Міста і пам'ять» (оригінальна назва: *Cities and Memory*) – один з найбільших звукових проєктів, що охоплює понад 120 країн і територій і містить записи більш ніж 6 000 звуків. Матеріали цього проєкту представлені на глобальній звуковій мапі й доступні у вигляді подкастів [19].

До 30-ї річниці Незалежності України було започатковано мультидисциплінарний проєкт «Звуки міста», ідейними натхненницями якого стали А. Тимошенко й Н. Ткаченко. У цьому проєкті представлено звуки шести українських міст (Києва, Львова, Одеси, Харкова, Маріуполя, Дніпра) та Криму. Команда прагнула відтворити звучання міст і візуалізувати записані звуки у формі скульптур [11].

На початку 2023 року на Youtube було презентовано проєкт «Як звучить Україна». Його автори й авторки запропонували формат музичного тревелогу, коли з зібраних звуків українських міст створюється мелодія. Окрім записів історії кожної подорожі в різні міста, процесу збирання звуків, оповіді про створення мелодій на Youtube, альбом «Як звучить світ. Україна» доступний на Spotify [2].

Для академічних проєктів такого спрямування цінною також є напрацьована методологія. Зокрема в межах наукового проєкту ALEX (Alexandria: (re)activating common urban imaginaries") відбулася низка літніх шкіл звукової пам'яті (оригінальна назва *School for Sonic Memory*). Учасниками заходів стали митці, урбаністи та активісти, які вивчали звукову пам'ять і досліджували суголосність міст Середземномор'я [22; 23].

Так само, як і звуки, ігнорованими порівняно з візуальним сприйняттям міста лишаються запахи. Попри те, що сьогодні бізнес активно використовує дію запахів для привернення уваги клієнтів і доповнена реальність уже не дивує глядачів кінотеатрів (технологія Smell-O-Vision була використана вперше 1960 року під час показу стрічки «Запах таємниці», однак ще не була досконалою, тому експеримент провалився [21]), дослідження запаху міст ще все ж не набуло такого масштабу, як, наприклад, вивчення візуальних елементів і навіть звукових. Про це писала, зокрема, міська планувальниця В. Геншоу, авторка дослідження «Міські одористичні ландшафти» (оригінальна назва *Urban Smellscapes*), опублікованого 2013 року [16], та блогу «Запах і місто» (оригінальна назва *Smell and the City*) [24]. Те саме відзначила Акна Маркес у публікації «Запах міста» (оригінальна назва *The Smell of the City*), у якій вона висвітлює значущість вивчення цього типу сприйняття міського простору [17]. На сьогодні активно цей аспект сприйняття міста активно вивчає К. Дж. МакЛин [20; 18].

Ми можемо фіксувати міський простір у різний спосіб (фільмування, звукозапис, фотографування, малювання, мапування, оповідь тощо), що дозволить певною мірою

матеріально зберігати спогади. Слід при цьому розуміти, що поза таким фіксуванням лишається багато невловимого, такого, що існує на рівні чуттєвому, і такого, що не має (чи поки, чи ніколи не матиме) матеріального втілення. Це власне відчуття, які нашаровуються на об'єктивні знання про об'єкти, простір міста і які значною мірою впливають на витворення міських символів та символізацію міста, а також на функціонування, тлумачення, впізнавання, відтворення символу в колективній та індивідуальній пам'яті. Причому один і той самий об'єкт у місті може мати і загальне символічне навантаження для всіх або певних груп мешканців, і індивідуальні конотації.

Отже, об'єкти звичного середовища, у якому ми проживаємо життя, мають символічне значення. Наділення їх відповідними функціями (які не завжди випливають з самого вигляду, конфігурації, матеріалу тощо) створює можливості комунікації. Об'єкти можуть комунікувати тоді, коли мають функційне навантаження та символічне значення, вони не завжди (і не обов'язково лише) матеріальні.

Саме проживання у певному просторі творить унікальну історію, і місто постає одночасно як персональний і колективний текст. Відчуття персоналізації окремих місць (локусів) стає відчутним у збиранні *свого* образу рідного міста. Цей образ може бути не протиставлений образам інших індивідів, а суголосний у загальному (навіть у узагальненому) плані, проте для кожного такий образ здатний розгорнутися у велику унікальну історію *своїх* стосунків із містом, *свого* досвіду проживання, *своєї* пам'яті, *своїх* відчуттів.

Коли відбувається нашарування кількох площин – об'єктивної інформації про місто, культурного, історичного, політичного контекстів, індивідуальних відчуттів об'єктів і простору, індивідуального й колективного пам'ятання, досвіду, проживання – виникають умови для створення й закріплення символу.

При цьому можна спостерігати ефект, який ми бачимо під час вироблення логотипів загалом і логотипів (як узагальнених образів міст) зокрема: детальна, прописана до подробиць концепція поступово масштабується. Конкретне зображення або опис перетворюються на впізнаваний символ, знак. Такий символ має бути зрозумілим, відносно простим для відтворення як на рівні змісту, семантичного вмісту, так і на рівні форми. Попри певну схематизацію, яка властива такому перетворенню, цей символ не може бути порожнім. Він живий і суголосний для багатьох містян саме через свою змістовність, особливо «тут і зараз».

Харків-залізобетон. Історія символу та історія архітектури.

Логотип Харків-залізобетон створив Патрік Кассанеллі (Ілля Костін-Кассанеллі), харківський художник. Автор розповідав в інтерв'ю, що спочатку виникла ідея використати п'ятикутник як символ фортеці, бо Харків для нього є фортецею ще з 2014 року. Архітектон зібрано з елементів Держпрому й замкнено на чотири кути – як форт, замок. Сам девіз народився після авіанальоту, коли художник подивився собі в очі в закляєному скотчем дзеркалі. Патрік Кассанеллі відзначає, що Держпром є символічним для багатьох харківців, він монументальний, але в ньому немає імперськості, Держпром переживає і переживе вже другу війну. Художник вважає, що саме ця будівля є найкращою для відбиття ідеї міста-фортеці. Кольорова гама відповідає основному концепту й суголосна назві «залізобетон» [12].

Концепт міста-фортеці, символом якого став Держпром, виявився суголосним для багатьох харківців, які так само відчували й відчувають стійкість, а точніше «беземоційну стійкість» (за визначенням Кассанеллі). У цьому символі поєдналося сприйняття духу міста, яке, попри постійні обстріли росіян, продовжує жити. Це вже не місто-фронтір у класичному розумінні (фронтірність переважно тлумачиться як зона зустрічі й поєднання, переплавлення культур), це форпост, чіткий вододіл цивілізації і нецивілізації. І це, безумовно, сьогодні форт, фортеця і в прямому, і в переносному значенні.

Харків має доволі давні архітектурно-будівельні традиції, що підкріплені значним науковим потенціалом. Тому в місті, що від початку свого заснування мало багато проблем з благоустроєм, ці проблеми намагалися вирішувати. Зробити місто комфортним для життя інженери-архітектори мали на меті й на початку ХХ ст. – саме тоді почали застосовувати нові

матеріали й технології, серед яких значне місце посів залізобетон, відігравши велику роль у символіці Харкова.

Харків – це і його архітектура. З питанням про корисність архітектури нерозривно пов'язане питання про інженерні й технічні новації в будівництві, які дозволили архітектурі задовольняти актуальні запити часу. Кінець XIX ст. відзначився небувалою досі турботою про санітарно-гігієнічні якості будівель: розвиваються системи водопостачання та каналізації житлових та громадських будівель, пічне опалення поступово витісняє парове та водяне, особливу увагу приділяють вентиляції та інсоляції приміщень. Символами передової архітектури стають метал та залізобетон, здатні «працювати» одночасно на розтягування і на вигин, тоді як камінь (цегла) «працює» лише на стискання. Застосування нових матеріалів вимагало розроблення відповідних конструктивних систем, що їх було можливо опрацювати в умовах Харкова на базі навчальних закладів та значної кількості проектних організацій.

Монолітний залізобетон упровадили у практику вітчизняного будівництва вже у другій половині 1880-х рр., у наступному десятилітті його почали широко застосовувати для зведення фабричних будівель та інженерних споруд, зокрема мостів. Таке активне провадження армованого бетону зумовило справжній переворот в архітектурі, надавши архітекторам новий метод проєктування будівель та дозволивши відмовитися від старих традицій, що було загальною тенденцією цієї епохи. Конструктивне рішення, спричинене використанням залізобетону (т. зв. «скелетний каркас»), зумовило зміну силуету та композиції будівель. Крім того, архітектори відтепер повинні були мати певну компетентність у технічних питаннях.

Серед харківських «поціновувачів» залізобетону слід назвати Олександра Марковича Гінзбурга – одного з небагатьох відомих харківських інженерів-архітекторів свого часу, що мав вищу архітектурну освіту. Закінчивши з відзнакою гімназію, а потім Харківський університет, О. Гінзбург у 1899 р. пройшов стажування в Німеччині при Берлінському університеті. Після повернення до Харкова вступив до Харківського технологічного інституту ХТІ, де слухав лекції О. М. Бекетова з архітектури. У 1903 р. закінчив будівельний факультет, отримав диплом інженера-механіка та право на ведення будівельних робіт.

Для своєї професійної діяльності О. Гінзбург обрав приватну практику, для чого заснував будівельну контору «Залізобетон». Першою будівлею в його творчому доробку став так званий будинок «Золотої рибки» (1905) – чотириповерховий доходний будинок у центрі міста, на пров. Грабовського (колишній пров. 2-й Сумський). На першому поверсі були розташовані магазини, на трьох інших – квартири. Проєкт був розроблений у співавторстві з І. Загоскіним. Саме в цьому будинку розміщувалася проектна контора О. Гінзбурга [8].

О. Гінзбург поєднував якості практика і теоретика. Першими будівлями, які він спроектував у Харкові, були прибуткові будинки, приватні садиби й дачі у стилі європейського модерну. Всі вони були виконані із застосуванням нового в той час матеріалу — залізобетону. Мабуть, саме тому в Харкові став поширеним унікальний вид модерну, що отримав назву «конструктивний модерн» – перевага виразної логіки конструкцій над декором.

У доповіді «Залізобетон» (оригінальна назва «Железобетон» [3]), з якою О. Гінзбург виступив 1906 р. на зборах, присвячених 25-річчю Харківського відділення імператорського технічного товариства, виступив з доповіддю «Залізобетон», було представлено аналіз усіх систем залізобетонних конструкцій, запатентованих на той момент. Архітектор наголосив на необхідності опановувати нові технології в будівництві та застосовувати їх у Харкові [9, с. 259-261].

Прикладом унікальної майстерності О. Гінзбурга та його інженерної підготовки став проєкт житлового будинку, розташованого на розі Театральної площі та вул. Григорія Сковороди (колишн. Пушкінської), зведений 1907 р. Будівля в плані представляє собою напівколо та головним фасадом орієнтована на площу. Центральним елементом будівлі є парадні сходи, що мають складну біонічну форму, яка імітує морську мушлю, та виконані з монолітного залізобетону.

Розвитку технологічного будівництва та відповідних архітектурних рішень сприяла тенденція щодо підвищення ролі інженерної освіти. Інженер-технолог мав право будувати промислові споруди та житло. Однією з видатних постатей харківської будівельної школи є Яків Васильович Столяров (1878–1945). З 1912 р. – професор ХТІ та перший у Харкові дослідник залізобетонних конструкцій. Після затвердження в ХТІ інженерного відділення. Столяров став вперше в Харкові читати курс з залізобетонних конструкцій. Високому професійному рівню інженерних кадрів сприяло проведення конкурсів, зокрема й міжнародних. Автори деяких проєктів-номінантів потім приїздили в Харків.

У 1915 р. Я. Столяров та О. Гінзбург мали змогу взяти участь у будівництві нових залізобетонних корпусів Ризького електричного заводу, що був евакуйований у Харків. Будівництвом керував знаменитий швейцарський архітектор Роберт Маєр, якого називали «богом залізобетону». Цей проєкт став першим у низці об'єктів промислового будівництва, в основу конструктивних рішень яких було покладено інженерні зусилля Я. Столярова. Вчений був у складі редколегії газети «За техніку», серед членів правління науково-технічного товариства будівельників, членом державної комісії з прийняття гігантських об'єктів промисловості. Я. Столярова обрали головою комісії з розроблення нових норм розрахунку будівельних конструкцій та затвердили первісність його теорії розрахунків конструкцій з залізобетону. [14].

Харків завжди був містом, у якому одними з перших в Україні реалізовували нові ідеї та технології. Саме цим і пояснюється його здатність адаптуватись під нові умови існування, якими б тяжкими вони не були. Унікальність міста, яку цінують його мешканці, у життєздатності, незалежності, волелюбності, що проявляється в усьому. І зараз, під час російсько-української війни, попри значні руйнування, Харків продовжує жити і є символом незламності.

Образ-символ Харків-залізобетон виник і закріпився не випадково. Основою для його творення стало осмислення ідеї міста-фортеці, Держпрому, що розташований у самому центрі (серці) міста на майдані Свободи (!), як однієї з найвідоміших будівель-символів Харкова (за якою місто також упізнаване в Україні та поза межами), сірий колір, що символізує міць та одночасно є кольором залізобетону (Держпром збудовано з монолітного залізобетону), стійкості (і харківців, і міста, і Держпрому).

Вивчення архітектурної історії міста доводить, що в Харкові є багато залізобетонних будівель, і це формує логічний історичний контекст образу-символу, утвореному на основі переосмислення й метафоризації фактично однієї широко відомої залізобетонної конструкції міста – Держпрому.

Так ніби відбувається майже містичний зв'язок символу, що витворився внаслідок акумуляції різних рівнів сприйняття міста, і його реальної архітектурної історії.

Конфлікт інтересів

Автори заявляють, що конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису немає. Крім того, автори повністю дотримуються етичних норм, включаючи плагіат, фальсифікацію даних та подвійну публікацію.

Список використаної літератури

1. Акмен І. Р., Лопатько В. М. О. М. Гінзбург: дискурс по сторінках архітектурного модерну Харкова, просвіта та творче кредо. *Науковий вісник будівництва*. 2018. Т. 91, № 1. С. 36–44. DOI: 10.29295/2311-7257-2018-91-1-36-44.
2. Вайб Харкова: реп у лікарні, піаніно серед міста, Казковий будиночок. *Youtube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=AeTSbav3AVQ&list=PLEgDkHjKcR6S6YqZPypVzSnJnP5qyoMyu&index=13> (date of access: 28.05.2024).
3. Гинзбург А. М. Железобетон. Доклад по случаю 25-летия Харьковского отделения императорского технического общества, прочитанного в юбилейном заседании 14 марта 1906 г. Х.: Зильберберг и сыновья, 1906.
4. Гінзбург О. М. Про заснування в Харкові Науково-дослідного інституту проектування міст. *Господарство України*. 1930. № 4. С.178–187.

5. Гінзбург А. М. Побудова візерунків. Х.: Державне вид-во України ім. Г. І. Петровського, 1929. 128 с.
6. Історія української архітектури / за заг. ред В. І. Тимофієнка. К.: Техніка, 2003. 471 с.
7. Календар знаменних і пам'ятних дат Харківщини на 2016 рік: рекомендаційний бібліографічний покажчик / Департамент культури і туризму Харків. обл. держ. адмін.; Харків. обл. універс. наук. б-ка. Харків, 2015. 53 с.
8. Куделко С. Гінзбург Олександр Маркович. *Харківщина: енциклопедичний словник* / редкол.: С. І. Посохов та ін. Харків, 2014. С. 86.
9. Кушлакова Н. М. Громадсько-наукові об'єднання інженерів промислових регіонів України: друга половина XIX – початок XX ст.: дис. ... докт. іст. наук: 07.00.07. Харків, 2017. 564 с.
10. Тимофієнко В. І. Зодчі України кінця XVIII – початку XX ст. : біографічний довідник. К.: НДІТІАМ, 1999. 125 с.
11. Франко Л. «Звуки міста»: проект, що розповідає, як звучить Львів. *LVIV.MEDIA*. URL: <https://lviv.media/lviv/9314-zvuky-mista-proiekt-shcho-rozpovidaie-iaak-zvuchyt-lviv/> (дата звернення: 25.05.2024).
12. Цветкова С. Місто-фортеця: як народився логотип «Харків – залізобетон». *MEDIAPORT*. URL: <https://www.mediaport.ua/misto-fortecya-yak-narodivsya-logotip-harkiv-zalizobeton> (дата звернення: 20.11.2022)
13. Як звучить світ. Україна. *Spotify*. URL: <https://open.spotify.com/album/59RAgXhgYQ2H32L4ItwqyL> (дата звернення: 25.05.2024).
14. Ясієвич В. Є., Дехтяр С. Б., Сухоруков С. А. Видатні вчені інженери-будівники України. К.: Будівельник, 1991. 104 с.
15. Blesser B., Salter L.-R. Spaces Speak, Are You Listening? Experiencing Aural Architecture. London: The MIT Press Cambridge, Massachusetts, 2007. 437 p.
16. Henshaw V. Urban Smellscapes: Understanding and Designing City Smell Environments. New York: Routledge, 2013. 272 p.
17. Marquez A. The Smell of the City. URL: <https://www.aknamarquez.com/blog/2017/6/14/the-smell-of-the-city>(date of access: 28.05.2024).
18. McLean K. J. NOSE-FIRST. Practices of smellwalking and smellscape mapping: A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy Royal College of Art. January 2019. URL: https://researchonline.rca.ac.uk/3945/1/McLean_Kate_PhD_Thesis_Nosefirst.pdf (date of access: 28.05.2024).
19. Remixing the World, One Sound at a Time. Cities and Memory. URL: https://citiesandmemory.com/?utm_source=Google&utm_medium=2023&gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw9vqyBhCKARIsAIIcLMHgDVVGvsaNGb8J1zDHo0dRPSA5Q0DSVogP4TtEPYHiUIC1fKH1WPoaAst7EALw_wcB (date of access: 28.05.2024).
20. S. URL: <https://sensorymaps.com/about/> (date of access: 28.05.2024).
21. «Scent of Mystery», the First and Only Use of Smell-O-Vision. *Jeremy Norman's HistoryofInformation.com. Exploring the History of Information and Media through Timelines*. URL: <https://www.historyofinformation.com/detail.php?entryid=4539> (date of access: 28.05.2024).
22. School for Sonic Memory. URL: <https://theatrum-mundi.org/project/school-for-sonic-memory/>(date of access: 28.05.2024).
23. School for Sonic Memory. URL: <https://www.alexandria-urban-imaginaries.eu/school-for-sonic-memory/> (date of access: 28.05.2024).
24. Smell and the City. URL: <https://smellandthecity.wordpress.com/about/> (date of access: 28.05.2024).
25. Smith, Susan J. Soundscape. *Area*. 1994. Vol. 26, no. 3. P. 232–240. URL: <http://www.jstor.org/stable/20003453> (date of access: 28.05.2024).
26. Tonkiss F. Aural Postcards: Sound, Memory and the City. *The Auditory Culture Reader* / Ed. by Michael Bull. Les Back Sensory formations. Berg (Firm), Oxford, pp. 303–310. URL: https://structuringound.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/08/tonkiss_aural_postcards.pdf (date of access: 28.05.2024).

M. A. KURUSHYNA, PhD in Philology,

Associate Professor of the Department of Ukrainian Studies

e-mail: maryna.kurushyna@karazin.ua; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4265-5078>

V. N. Karazin Kharkiv National University,
6, Svobody Sq., 61002, Ukraine

I. A. SNITKO, PhD in Architecture,

Associate Professor of the Department of Ukrainian Studies

e-mail: iasnitko@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8473-3353>

V. N. Karazin Kharkiv National University,
6, Svobody Sq., 61002, Ukraine

PHENOMENON OF THE IMAGE-SYMBOL *KHARKIV-ZALIZOBETON*

Purpose: To identify peculiarities of perception of urban space with sense organs, to analyze the basic mechanism of creating a symbolic city's image, to characterize the phenomenon of the symbol Kharkiv-Zalizobeton in view of the city's architectural history.

Methods: The systemic approach for analyzing the city as an internal organ is used in the work. The semiotic approach gave an opportunity to interpret urban facilities as units of the sign system, that are connected with each other and can acquire connotations, turn into symbols. The structural-functional approach is used to explain the phenomenon of urban space facilities transformation into symbols. The synthesis method is used in conclusions.

Results: Attention of the researchers was focused mostly on visual perception in studying urban space facilities for a long time. But by understanding the city as an internal organ, the possibility of interpreting the city as systems of interconnected non-random signs is conducted to a conclusion that urban space has several different characteristics and is perceived comprehensively through the sense organs, leaving an impression in individual and collective memory. Usual facilities have not only utilitarian value but also symbolic value. The layering of several planes (information and perception) – objective knowledge about the city, cultural, historical, political contexts, individual objects and space perception, individual and collective memory, experience, accommodation – creates conditions for creating and consolidating a symbol.

Conclusions: The emergence of the image-symbol Kharkiv-Zalizobeton and especially its consolidation and popularity aren't mistaken. Famous symbolic the Derzhprom building that is the architectural dominant of Freedom Square, is located at the center (the heart) of the city, made of monolithic reinforced concrete, is gray color (color of "emotionless stability", strength). This symbol turned out to be harmonious for a lot of residents because it was formed as a result of the accumulation of many levels of the city's perception (as city with a million inhabitants, frontline city, the symbol of the strength and physical and psychological stability, the prominence and significance of the architectural dominant of the central square of the city, called Freedom Square). An architectural history of the city indicates that Kharkiv has many reinforced concrete buildings and this fact forms the logical historical context of the image-symbol, formed on the basis of reinterpretation and metaphorization of the city's widely known reinforced concrete structure, the Derzhprom building.

Keywords: *Kharkiv-Zalizobeton, symbol, urban space, architecture of Kharkiv constructivism.*

References

1. Akmen I. R., Lopatko V. M. O. M. Ginzburg: Discourse on the Pages of the Architectural Modern of Kharkiv, Education and Creative Credo. *Naukovyi visnyk budivnytstva*. 2018. T. 91, № 1. S. 36–44. DOI: 10.29295/2311-7257-2018-91-1-36-44. (in Ukrainian).
2. Kharkiv Vibe: Rapping in a Hospital, a Piano in the Middle of the City, Fairy House. *Youtube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=AeTSbav3AVQ&list=PLEgDkHjKcR6S6YqZPypVzSnJnP5qyoMyu&index=13> (date of access: 28.05.2024). (in Ukrainian).
3. Hynzburh A. M. Reinforced Concrete. Report on the occasion of the 25th anniversary of the Kharkov branch of the Imperial Technical Society, read at the jubilee meeting on March 14, 1906. Kh.: Zylberberh i synovia, 1906. (in Russian).
4. Hinzburh O. M. On the establishment of the Research Institute of Urban Design in Kharkiv. *Hospodarstvo Ukrainy*. 1930. № 4. S.178–187. (in Ukrainian).
5. Ginzburg A. M. *Building patterns*. Kh.: Derzhavne vyd-vo Ukrainy im. H. I. Petrovskoho, 1929. 128 s. (in Ukrainian).
6. History of Ukrainian Architecture / za zah. red V. I. Tymofiiienka. K.: Tekhnika, 2003. 471 s. (in Ukrainian).
7. Calendar of Significant and Memorable Dates of Kharkiv Region for 2016: bibliogr. rec. indexes / Departament kultury i turyzmu Kharkiv. obl. derzh. admin.; Kharkiv. obl. univers. nauk. b-ka. Kharkiv, 2015. 53 s. (in Ukrainian).
8. Kudelko S. Ginzburg Olexander Markovich. *Kharkivshchyna: entsyklopedychnyi slovnyk / redkol.: S. I. Posokhov ta in.* Kharkiv, 2014. S. 86. (in Ukrainian).
9. Kushlakova N. M. Public and Scientific Associations of Engineers in the Industrial Regions of Ukraine: the Second Half of the Nineteenth and Early Twentieth Centuries: dys. ... dokt. ist. nauk: 07.00.07. Kharkiv, 2017. 564 s. (in Ukrainian).
10. Tymofiiienko V. I. Architects of Ukraine of the late eighteenth and early twentieth centuries: a biographical guide. K.: NDITIAM, 1999. 125 s. (in Ukrainian).
11. Franko L. "The Sounds of the City": project that tells how Lviv sounds. *LVIV.MEDIA*. URL: <https://lviv.media/lviv/9314-zvuky-mista-proiekt-shcho-rozpovidaie-iak-zvuchyt-lviv/> (data zvernennia: 25.05.2024). (in Ukrainian).
12. Tsvietkova S. The Fortress City: How the logo "Kharkiv- Zalizobeton" was born. *MEDIAPORT*. URL: <https://www.mediaport.ua/misto-fortecya-yak-narodivsyia-logotip-harkiv-zalizobeton> (data zvernennia: 20.11.2022) (in Ukrainian).
13. How the world sounds. Ukraine. *Spotify*. URL: <https://open.spotify.com/album/59RAgXxgYQ2H32L4ItwqyL> (data zvernennia: 25.05.2024). (in Ukrainian).
14. Iasiievych V. Ye., Dekhtiar S. B., Sukhorukov S. A. *Vydatni vcheni inzheneriy-budivnyky Ukrainy*. K.: Budivelnyk, 1991. 104 s. (in Ukrainian).
15. Blesser B., Salter L.-R. *Spaces Speak, Are You Listening? Experiencing Aural Architecture*. London: The MIT Press Cambridge, Massachusetts, 2007. 437 p. (in Ukrainian).
16. Henshaw V. *Urban Smellscapes: Understanding and Designing City Smell Environments*. New York: Routledge, 2013. 272 p.
17. Marquez A. The Smell of the City. URL: <https://www.aknamarquez.com/blog/2017/6/14/the-smell-of-the-city>(date of access: 28.05.2024).
18. McLean K. J. NOSE-FIRST. Practices of smellwalking and smellscape mapping: A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy Royal College of Art. January 2019. URL: https://researchonline.rca.ac.uk/3945/1/McLean_Kate_PhD_Thesis_Nosefirst.pdf (date of access: 28.05.2024).
19. Remixing the World, One Sound at a Time. Cities and Memory. URL: https://citiesandmemory.com/?utm_source=Google&utm_medium=2023&gad_source=1&gclid=Cj

- 0KCQjw9vqyBhCKARIsAIcLMHgDVVGvsaNGb8J1zDHo0dRPSA5Q0DSVogP4TtEPYHiUIC1fKH1WPoaAst7EALw_wcB (date of access: 28.05.2024).
20. S. URL: <https://sensorymaps.com/about/> (date of access: 28.05.2024).
21. «Scent of Mystery», the First and Only Use of Smell-O-Vision. *Jeremy Norman's HistoryofInformation.com. Exploring the History of Information and Media through Timelines*. URL: <https://www.historyofinformation.com/detail.php?entryid=4539> (date of access: 28.05.2024).
22. School for Sonic Memory. URL: <https://theatrum-mundi.org/project/school-for-sonic-memory/> (date of access: 28.05.2024).
23. School for Sonic Memory. URL: <https://www.alexandria-urban-imaginaries.eu/school-for-sonic-memory/> (date of access: 28.05.2024).
24. Smell and the City. URL: <https://smellandthecity.wordpress.com/about/> (date of access: 28.05.2024).
25. Smith, Susan J. Soundscape. *Area*. 1994. Vol. 26, no. 3. P. 232–240. URL: <http://www.jstor.org/stable/20003453> (date of access: 28.05.2024).
26. Tonkiss F. Aural Postcards: Sound, Memory and the City. *The Auditory Culture Reader* / Ed. by Michael Bull. Les Back Sensory formations. Berg (Firm), Oxford, pp. 303–310. URL: https://structuringound.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/08/tonkiss_aural_postcards.pdf (date of access: 28.05.2024).

Текст надійшов до редакції 02.02.2024. / The text was received by the editors 16.02.2024.

Текст затверджено до друку 02.02.2024. / The text is recommended for printing 16.02.2024.